

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ ВІННИЧЧИНИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

Розглянуто стан та основні проблеми розвитку фермерських господарств Вінницької області, зокрема стан забезпечення земельними ресурсами, технікою, можливість інноваційно розвиватись та вести розширене відтворення.

Ключові слова. Фермерство, багатокладність, підприємництво, диспаритет цін.

Актуальність досліджень. Формування багатокладної економіки, як підґрунтя прискорення темпів економічного й соціального розвитку аграрного сектору, визначало основну мету аграрної реформи. В свою чергу, наявність різних організаційно – правових форм господарювання на селі повинно було дати селянам великі можливості для активізації підприємництва, ініціативи, адже аграрна реформа реалізувала права власності на засоби виробництва і вироблену продукцію. Серед інших, в повній мірі цим правом скористались майже 44 тис. селян України, які створили свої фермерські господарства. Проблема розвитку фермерського підприємництва не втрачає своєї актуальності і сьогодні, тому що вони є найбільш динамічними та адаптивними до потреб ринку. Наукові дослідження організаційно-економічного устрою фермерських господарств закладені ученими-аграрниками М.І. Туган-Барановським, О.І. Чупровим, П.П. Масловим та іншими, а також пізніми працями О.В. Чайнова, Б.Д. Кондратьєва, О.М. Челенцева. Значний внесок в розвиток фермерства внесли дослідження В.П.Горьового, П.Т.Саблука, П.І. Гайдуцького, Ю.Е. Губені, М.Г. Лобаса, М.Й.Маліка. Більшість досліджень зосереджена на окремих питаннях економічного зростання фермерства без урахування сучасного етапу трансформаційних змін і регіональних відмінностей у створенні й функціонуванні фермерських господарств, що потребує подальшого вивчення.

Метою публікації стало вивчення динаміки становлення та розвитку, нинішнього стану та основних проблем фермерських господарств Вінницького регіону, визначення можливостей та передумов їх успішної діяльності.

Результати досліджень. В 2010 році фермерство України відзначило свій 20-річний ювілей. Хоча фермерський рух в Україні зародився із здобуттям нею незалежності, однак перші фермерські господарства тут сформувалися ще за часів її перебування в складі колишнього СРСР - у 1990 році [1]. Фермерський устрій не даремно вважають основою ефективного функціонування сільського господарства промислово розвинутих країн, адже вони не знали колгоспно-радгоспної системи і всіх послідовних важких і болісних трансформацій аграрної сфери зі зміною власників та форм господарювання. Свої переваги над іншими формами господарювання фермерські господарства демонструють і в умовах українських реалій, адже основним мотивом трудової активності фермерів є їх особистий інтерес господаря і власника, право і можливість самостійно розпоряджатися результатами діяльності, поєднання в одній особі власника, менеджера і виконавця [2]. Теоретично, характерні риси фермерських господарств, (серед яких приватна власність на засоби виробництва, результати праці та у значній мірі на землю; повне самовідтворення господарства у виробничому циклі, що забезпечується результатами господарювання та одержаними прибутками; зацікавленість у розширеному відтворенні власності), повинні створити все передумови для їх ефективного розвитку. Спробуємо проаналізувати ситуацію з розвитком фермерських господарств у Вінницькій області. Ми не даремно відмітили, що особливості становлення фермерства, пропозиції та рекомендації щодо розвитку цього процесу повинні бути ув'язані з

особливостями регіонів, оскільки існують значні відмінності не лише в природно-кліматичних умовах господарювання, але й диспропорції ресурсних можливостей, виробництва і споживання продукції.

Вінницька область завжди вважалась аграрною, чому сприяють всі умови, починаючи із її географічного розташування і закінчуючи природно-кліматичними умовами.

Таблиця 1. Основні соціально-економічні показники Вінницької області*

Показник	2005	2006	2007	2008	2009
Валовий регіональний продукт, млн.грн.	10207	12414	15381	20094	15002
у розрахунку на одну особу, грн	5966	7328	9159	12061	9058,9
Валова додана вартість, млн.грн.	9350	11350	14252	15654	15108
Основні засоби, включаючи довгострокові біологічні активи тваринництва і рослинництва та інвестиційну нерухомість, млн. грн.	28747	32911	42186	79593	81325
Продукція с.г., млн. грн.	5152,1	2094,3	5048,0	6368,5	6159,4
у т. ч. рослинництва, млн. грн.	3287,8	3589,9	3118,0	4422,5	4213,7
тваринництва, млн. грн.	1864,3	1504,4	1930,0	1946,0	1945,7
Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування, млн.грн.	163,8	258,6	377,6	-312,0	-199,2
Кількість постійного населення (на кінець року), тис. осіб	1694,5	1679,4	1665,1	1652,9	1643,5
Природний приріст, скорочення (-) населення, тис. осіб	-15,8	-13,0	-12,7	-10,6	-8,8
Рівень безробіття населення (за методологією МОП), відсотків	6,8	6,6	6,1	6,4	10,6
Середньомісячна номінальна з/п, грн.	597	793	1028	1404	1511

* статистичний щорічник Вінниччини за 2005-2009 рр.

Переконуємось, що багато економічних показників по області за останні п'ять років зросли, що свідчить про економічне благополуччя та нормальний розвиток Вінницької області. В той же час, варто зазначити, що в останній 2009 рік проявилось зменшення таких показників як вартість валового регіонального продукту, доходів населення, вартості продукції сільського господарства. Фінансовий результат діяльності по області за два останні роки має негативне значення. Всього в 2009 році отримано збитків на суму 199,2 млн.грн. Очевидно дається взнаки вплив світової економічної кризи.

На початок 2010 року у Вінницькій області зареєстровано 1411 фермерських господарств, а з урахуванням членів сімей і найманих працівників з фермерством пов'язали свою долю багато осіб. Таким чином, в аграрному секторі області утворюється соціальний прошарок, який формує нові економічні, організаційні і морально-етичні принципи взаємовідносин між мешканцями села. Продуктивність і ефективність господарської діяльності фермерських господарств, як і в будь-якій галузі економіки, ви-значається багатьма чинниками. Серед них рівень концентрації виробництва, розміри підприємства. В користуванні фермерських господарств області знаходилось 154,4 тис.га. с.-г. угідь, в тому числі 140,2 тис. га ріллі. Значного росту земельні ділянки фермерів зазнали з 2005 року, коли з'явилась можливість брати в оренду земельні паї. На сьогодні більше половини (69,4%) сільськогосподарських угідь, які знаходяться у користуванні фермерів, взяті ними в оренду.

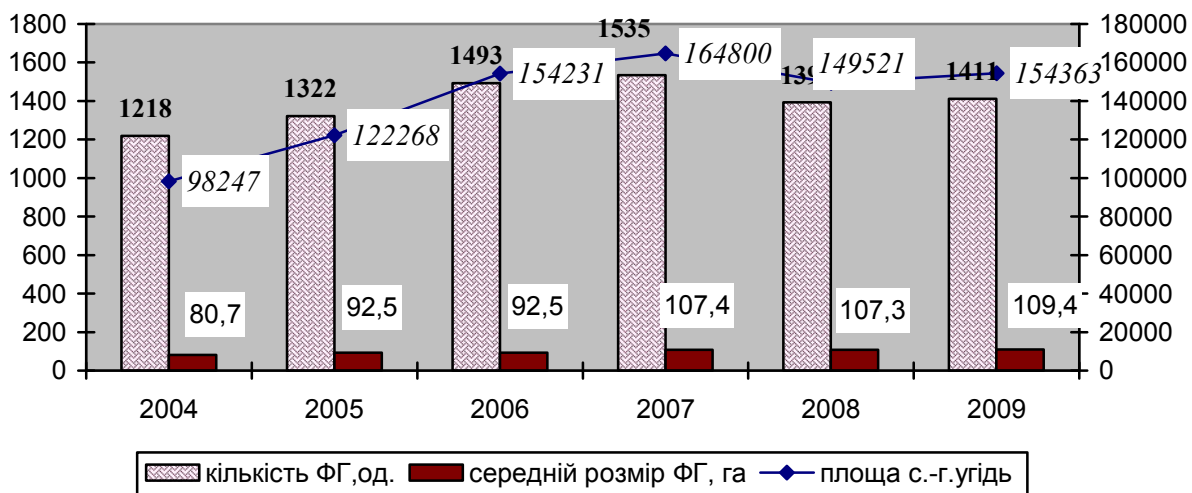

Рис. 1. Динаміка кількості та розмірів фермерських господарств області

Групування фермерських господарств області по площі землекористування показує, що найбільша їх кількість – 34,3% (470 ФГ), мають у своєму розпорядженні земельні угіддя розміром 20–50 га, 241 фермерське господарство (17,5%) мають у використанні від 10 до 20 га земельних угідь. Це друга по чисельності група фермерських господарств. Всього в області 10 фермерських господарств (0,7%), які володіють земельними ділянками розміром від 1500 до 2000 га. Це, як правило, реформовані господарства, які зберегли колективні форми організації праці і виробництва. Невеликі розміри фермерських господарств з відомих причин не здатні забезпечувати необхідні умови для ефективного виробництва. Проблема малоземелля існує, але, на жаль, не є єдиною перешкодою ефективного розвитку фермерських господарств. До основних причин, які стримують розвиток фермерства в області, можна віднести: слабку матеріально-технічну базу у більшості фермерів та відсутність необхідного стартового капіталу у бажаючих ними стати; монополізацію державними чи комерційними структурами матеріально-технічного забезпечення та ринків збуту сільськогосподарської продукції; недосконалість земельних відносин.

Заради справедливості зазначимо, що на даному етапі спостерігається деяке покращення технічного забезпечення фермерів, але наявної техніки не вистачає для ефективного господарювання. Нині на одне фермерське господарство в області в середньому припадає 1,1 трактора, 0,5 комбайна, 0,3 вантажного автомобіля. При цьому ступінь зношення основних засобів в обстежених фермерських господарствах у 2010 р. становив 41,5%. Через обмежені фінансові можливості фермери неспроможні купувати нову дорого вартісну техніку, термін окупності якої в малих господарствах дуже великий. Виходячи з цього, виникає нагальна потреба в технічній і технологічній оснащеності фермерських господарств за участю держави (пільгове кредитування чи лізинг), кооперування, інвестиційної діяльності. Проблему технічного забезпечення фермерів слід вирішувати одночасно в кількох напрямках. Основний з них – виробництво техніки, яка максимально наближена до специфіки і розмірів фермерських господарств і реалізація її фермерам на договірних засадах. В умовах постійного зростання цін на техніку питання забезпечення господарств технічними засобами можна вирішити за рахунок створення сервісних кооперативів по наданню виробничо-обслуговуючих послуг або міжгосподарських об'єднань кооперативів по спільному використанню сільськогосподарських машин, аутосорсингу [3].

Одним із основних положень аграрної політики стосовно сприяння розвитку фермерства, визначення основних напрямків його становлення та підвищення ефективності функціонування в ринкових умовах, є зростання їх ролі у виробництві і реалізації сільськогосподарської продукції (табл. 2). Роль фермерських господарств у розв'язанні проблеми забезпечення у кризові моменти життя нашої країни продовольством не можна недооцінювати.

В нинішніх умовах кардинально змінюється співвідношення питомої ваги продукції, виробленої в суспільному і приватному секторі аграрної економіки. В той же час, являючись повноцінними об'єктами господарювання, фермерські господарства зовсім позбавлені будь-якої підтримки і допомоги зі сторони держави. Якщо в господарствах суспільного сектору створена належна матеріально-технічна база, відпрацьовані зв'язки з постачальниками і відомі канали реалізації продукції, то для фермерських господарств всі ці проблеми залишаються відкритими [4]. Фермерські господарства, як правило, не мають складських приміщень для зберігання продукції, тому змушені продавати її не в кращі цінові періоди. Крім того, вони не в змозі формувати оптові партії продукції, що також зменшує реалізаційні ціни.

Таблиця 2. **Продукція сільського господарства за категоріями господарств (у порівнянних цінах 2005 року; млн.грн.)**

	1995	2000	2005	2007	2008	2009
Господарства усіх категорій						
Продукція сільського господарства	5871,7	4667,6	5152,1	5048,0	6368,5	6159,4
Продукція рослинництва	3283,5	2784,0	3287,8	3118,0	4422,5	4213,7
Продукція тваринництва	2588,2	1883,6	1864,3	1930,0	1946,0	1945,7
Сільськогосподарські підприємства						
Продукція сільського господарства	3064,4	1853,1	1728,9	2031,0	2913,1	2743,8
Продукція рослинництва	1837,3	1356,0	1281,9	1518,9	2411,5	2228,1
Продукція тваринництва	1227,1	497,1	447,0	512,1	501,6	515,7
у тому числі фермерські господарства						
Продукція сільського господарства	27,0	71,4	152,3	205,9	430,6	312,9
Продукція рослинництва	23,5	57,5	131,8	178,0	405,8	284,5
Продукція тваринництва	3,5	13,9	20,5	27,9	24,8	28,4
Питома вага продукції ФГ у валовій продукції області, %	0,46	1,53	2,96	4,08	6,76	5,08
в т.ч. - рослинництва	0,72	2,07	4,01	5,71	9,18	6,75
- тваринництва	0,14	0,74	1,10	1,45	1,27	1,46

Якщо в 2009 році всього по області було вироблено валової продукції сільського господарства в порівнянних цінах 2005 року на суму 6159,4 млн.грн., то на фермерські господарства приходилося 312,9 млн.грн., або 5,08%. Більший внесок фермерські господарства роблять у виробництво рослинницької продукції, виробляючи її 6,75% від загальнообласного обсягу. Щодо виробництва продукції тваринництва, то її в колективному секторі виробляється на суму 515,7 млн.грн., або ж 26,5%, а у фермерських господарствах – відповідно на суму 28,4 млн.грн., або 1,46%.

Фермерські господарства області займаються переважно виробництвом продукції рослинництва, частка тваринництва є незначною. Найбільшу питому вагу в рослинницькій продукції займають зернові і зернобобові культури. Демонструючи в останні роки здатність виживати в умовах кризи, індекс продукції в 2009 році зменшився і становив 0,7 по відношенню до попереднього 2008 року. Основною причиною стала вкрай несприятлива економічна ситуація на ринку зернової продукції. Зважаючи на щорічні сезонні коливання цін на зерновому ринку, виправданим кроком було притримати зерно до весни, тобто до зростання ціни на продукцію. До речі, такі професійні поради наші фермери отримували з різних джерел. Однак, проблема неможливості одержання від банків кредитних коштів на придбання насіння, добрив, пально-мастильних матеріалів змусила селян продавати зібране збіжжя за економічно не виправданою ціною, встановленою не ними чи кінцевими споживачами, а посередниками. Ця ціна у 2009 році, як і в інші врожайні роки, була настільки низькою, що для придбання 1 т дизельного палива доводилося продавати майже 9,4 т пшениці (табл.3).

Сільське господарство й надалі залишається донором підприємств I і III сфер АПК, які диктують йому свої досить необґрунтовані ціни на ресурси та сировину. Ситуація на ринку матеріально-технічних ресурсів, яка склалася нині, виглядає досить сумно, незважаючи на те, що сільське господарство - одна із тих галузей, яка спроможна вивести Україну з економічної кризи.

Основна причина слабого економічного становища фермерських господарств, як і решти підприємств в сільському господарстві, полягає у відсутності цінової рівноваги, яка спостерігається впродовж останніх 19 років. Тому варто погодитися з позицією, згідно з якою у ринкових умовах надзвичайно важливим є забезпечення паритету цін на сільськогосподарську продукцію, їх еквівалентного рівня відповідно до законів економічного розвитку [5].

Ціни на продукцію сільського господарства та матеріально-технічні ресурси упродовж 1991-2009 років зростали швидкими темпами. Але на матеріально-технічні ресурси - у сім разів швидше порівняно з цінами на сільськогосподарську продукцію. Ціновий диспаритет не зменшується, фермерські господарства залишаються у фінансовому стані, який не дає змоги стати на шлях стабільного розвитку.

Таблиця 3. Ілюстрація купівельної спроможності фермерських господарств за існуючого диспаритету цін

Показники	Роки	
	2008	2009
Ціна реалізації 1 т зерна, грн.	628	673
Ціна реалізації 1 т ВРХ в живій вазі, грн.	10000	8500
Ціна реалізації 1 т молока, грн.	2274,3	1827,9
Ціна за 1 т дизельного палива, грн.	5510	6350
Ціна за 1 т аміачної селітри, грн.	1900	2250
Ланцюговий індекс:		
- Ціна реалізації 1 т зерна	--	1,07
- Ціна реалізації 1 т приросту ВРХ	--	0,85
- Ціна реалізації 1 т молока	--	0,80
- Ціна за 1 т дизельного палива	--	1,15
- Ціна за 1 т аміачної селітри	--	1,18
Для придбання 1 т дизельного палива, необхідно продати продукції:		
- зерна, т	8,8	9,4
- ВРХ в живій вазі, т	0,6	0,7
- молока, т	2,4	3,5
Для придбання 1 т аміачної селітри необхідно продати продукції:		
- зерна, т	3,0	3,3
- ВРХ в живій вазі, т	0,2	0,3
- молока, т	0,8	1,2

За нашими розрахунками, фермерам доводиться щороку збільшувати обсяг продажу продукції на придбання одного й того ж матеріально-технічного ресурсу. Такі цінові диспропорції призводять до зниження оборотного капіталу та відповідно купівельної спроможності фермерських підприємств.

Ми переконуємось, що фермерам з року в рік все важче не лише поновлювати машино-тракторний парк, а й навіть купувати оборотні матеріальні ресурси (паливно-мастильні

матеріали, засоби захисту, мінеральні добрива тощо), вартість яких за три останні роки зростає в 1,2 - 1,6 рази.

Звичайно, в цій публікації ми змогли торкнутися лише незначної частини проблем розвитку фермерських господарств. Але і вони підтверджують, що фермер лише відіграє, а не виконує соціальну роль господаря, який працює на землі відповідно до своїх уподобань, інтересів і можливостей, адже економічна свобода, що є у нього, досить ілюзорна [4].

Висновки. В умовах глобалізації означені проблеми фермерів ще більше загострюються. Реальна світова економічна криза та загроза продовольчої кризи, яка повинна була б зумовити зростання цін на продовольство, не нівелюють вплив одна на одну, а тільки погіршують становище українського села. За таких умов стабілізація й подальше ефективне функціонування фермерських господарств на селі неможливе без використання дієвих способів підтримки їхнього розвитку. Сьогодні розвиток фермерства гальмується низкою притаманних йому проблем. Але якщо визначати їх передумову, то це низька дохідність фермерських господарств і недостатній рівень норми прибутку та рентабельності. Принаймні абсолютна більшість фермерських господарств не має змоги перейти на інноваційну модель розвитку. А останнє є життєво необхідним в умовах діяльності України в СОТ, коли здійснюється глобалізація ринків, посилюється конкуренція як на внутрішньому, так і на зовнішньому аграрних ринках, що, в свою чергу, на перше місце ставить проблему конкурентоспроможності, вирішити яку українські фермери самостійно нездатні [6].

Література

1. Макаренко П.М. Фермерські господарства України – до 20-річного ювілею / П.М.Макаренко, Л.Л. Мельник //Економіка АПК.- 2010.- №7.- С.16-24.
2. Фермерство України: теорія, методологія, практика. За ред Горьового В.П. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007.
3. Вацька М.В. Інвестування розвитку фермерських господарств / М.В.Вацька //Економіка АПК.- 2010.- №10.- С.82-86.
4. Кирилов Ю.Є. Розвиток малих форм господарювання на селі в умовах глобалізації / Ю.Є.Кирилов, І.В.Осадчук //Економіка АПК.- 2010.- №7.- С.91-97.
5. Блоха А.В. Диспаритет цін як загроза інноваційному розвитку аграрного виробництва /А.В.Блоха //Економіка АПК.- 2010.- №10.- С.41-47.
6. Супіханов Б.К. Підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва в умовах підготовки вступу до СОТ / Б.К.Супіханов //Економіка АПК.- 2007.- №5.-С.44-49.

Summary

Situation and basic problems of development of farms in Vinnytsia region are considered in the article. Perspectives and opportunities of improving are suggested.

Key words. Farming, management, , entrepreneurship, дуснарумем цін.